

Correspondență
REGINA MARIA –
CELLA DELAVRANCEA
(1913 – 1937)

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ, CUVÂNT-ÎNAINTE,
NOTE ȘI TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ DE
CĂTĂLINA OPASCHI

TRADUCERI DIN LIMBA ENGLEZĂ DE
PROF. DR. SILVIA OSMAN ȘI IOAN CIUPERCĂ

CUPRINS

<i>NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI</i>	7
<i>CUVÂNT-ÎNAINTE</i>	11
<i>SCRISORILE REGINEI MARIA CĂTRE CELLA DELAVRANCEA</i>	37
<i>SCRISORILE CELLEI DELAVRANCEA CĂTRE REGINA MARIA</i>	139
<i>ANEXĂ</i>	265
<i>BIBLIOGRAFIE</i>	277
<i>LISTA ILUSTRĂȚIILOR</i>	285
<i>SURSELE FOTOGRAFIILOR</i>	295
<i>INDICE</i>	297

I Sămbătă seara. în tren [octombrie 1916]

M-am bucurat să primesc vești de la tine, Cellicule¹. Sunt zile de adâncă și crâncenă suferință (foto 1), în care totul pare a fi un haos, în care e imposibil să știi cum s-o iei de la capăt, de unde să începi, și de ce să te apuci mai întâi.

Deocamdată locuiesc tot în tren (foto 2). Nu mi s-a pregătit nimic nicăieri, am fost cu adevărat o Regină lipsită de adăpost... Acum, mulțumită lui Ballif² (foto 3), se pune ordine în *Corps d'Armée*³ ca să pot avea un acoperiș sub care să-mi țin familia (foto 4), apoi, pe cât posibil, vreau să devin o Regină hoinară, care va încerca să fie cât mai aproape de poporul ei atât de pătimitor (foto 5). Știu că nu va fi ușor, dar acum, mai mult ca altădată, aș vrea ca oamenii să simtă că le împart întristarea, din străfundul inimii mele rănite.

Nu am cuvinte să-ți descriu amărăciunea care mă încearcă, pentru că trebuie să plec atât de repede de lângă micul mormânt⁴!

¹ Regina Maria obișnuia să se adreseze în acest fel, ca o formă de alint, unor persoane din anturajul său: de exemplu, domnișoarei Păun, profesoara de limba franceză a Princeselor Mignon și Ileana, îi spunea „Păunule“, iar lui Gaetan Denize, fidelul său secretar, „Denizule“.

² Ernest Ballif (1871–1940), colonel, apoi general, provenit dintr-o familie de origine franceză, rezidentă o vreme în Elveția și din care o ramură s-a stabilit ulterior în Moldova, dând militari, medici și intelectuali de mare valoare. A urmat o carieră în armată, fiind considerat unul dintre cei mai corecți și loiali militari care au servit Casa Regală. Aghiotant al Regelui Ferdinand, apoi atașat Casei Reginei Maria în timpul Marelui Război și al retragerii în Moldova. Numit de Regină „Teribilul“, din cauza severității lui. Suverana nu încetează să-i sublinieze, în scrierile ei, calitățile de organizator lucid, corectitudinea și promptitudinea cu care-i sărea în ajutor, chiar dacă se contraziceau și se înfruntau de multe ori, dar și faptul că era întotdeauna sincer, oricât de crud ar fi fost adevărul. Numit după război la conducerea administrării Domeniilor Coroanei, a adus la sfârșitul mandatului său un bilanț neașteptat de bun, nemaiațins până atunci. Între 1930 și 1934 i s-a încredințat supravegherea construcției clădirii Fundațiunii culturale „Regele Ferdinand I“ de la Iași (actuala Biblioteca Universitară). A servit cu onoare, toată viața, binele obștesc – ca român, oștean și sfetnic al Casei Regale.

³ „corpurile de armată“ (în limba franceză în text)

⁴ Regina Maria împreună cu restul Familiei Regale și cu oficialitățile române fuseseră siliți să se retragă în Moldova, în fața invaziei trupelor Puterilor Centrale, la puțin timp după dispariția celui mai mic dintre Principii români, Mircea, mort după o boală grea și înhumat în biserica de la Cotroceni.

Am fost totdeauna o mamă nespus de iubitoare și acesta este primul copil pe care-l las în voia sorții, și tocmai pe cel mai mic, cel mai mic și scump, cu ochii de culoarea castanelor! (foto 6)

Maruka¹ este la Iași și împreună încercăm să refacem un spital, dar, firește, mijloacele noastre sunt restrânse (foto 7) și de această dată, nu mai am niciun palat pe care să-l pun la dispoziție, deși, mulțumită prințului Știrbey (foto 8), cred că am recuperat toate materialele, proviziile și paturile. Poate am să mă asociez cu una dintre misiunile străine, dar totul trebuie chibzuit și aranjat în cel mai practic mod. Toate devin mai anevoioase, de vreme ce resursele ni s-au împruținat. Nu știu cât de mult au încercat să salveze din materialele de la spitalele din București. Simt câteodată că *ma tête sombrera parmie* [sic!] *tout ce trop grand chagrin*², dar știu că nu voi lăsa să se întâmple asta, trebuie să lupt pentru a ieși la lumină, în ciuda beznei care încearcă să-mi întunece privirea și să mă deruteze. Am fost alături de poporul meu în vremuri de prosperitate, cu atât mai mult trebuie să fiu cu el în vremuri de spaimă!

Astăzi nu am primit vești, dar ieri am auzit că dușmanul a ajuns aproape de Copăceni³, dragul și pașnicul meu Copăceni! (foto 9) Îți vine să crezi așa ceva? În toată această suferință, sufletele care se ridică deasupra furtunii pentru a-mi fi alături sunt mai prețioase ca oricând.

Credinciosul meu Ballif este mai admirabil ca niciodată. Îmi pândește fiecare expresie de suferință de pe față și face eforturi, atât cât îi stă în putere, să mă ferească de orice grijă materială.

Pe celălalt bun prieten a trebuit să-l las în preajma Regelui, dar mă țin la curent și, moralmente, nu mă părăsește nici chiar de departe.

¹ Este vorba de Maria Rosetti-Tețcanu (1879–1968), fiica lui Dumitru Rosetti-Tețcanu și a Alicei Jora, alintată Maruca sau Muka. Căsătorită prima dată cu Mihai Cantacuzino, fiul lui Gh.Gr. Cantacuzino („Nababul“). A fost una dintre prietenele apropiate ale Reginei Maria. După moartea accidentală a soțului ei în 1928, a avut o aventură cu filosoful Nae Ionescu, terminată cu o tentativă de sinucidere din partea ei și cu o lungă depresie. A fost îngrijită cu mult devotament și blândete de George Enescu, care o iubea de mult timp. În 1937 s-au căsătorit, în ciuda opoziției copiilor ei, Alice și Constantin („Băzu“) Cantacuzino. Maruca oferea serate muzicale în cadrul cărora Enescu delecta asistența cu interpretările sale de excepție, într-o atmosferă bizară de clarobscur, regizată minuțios și savant. După venirea comunistilor la putere, au plecat în Franța, unde au supraviețuit Enescu dirijând, iar soția lui scriind.

² „că-mi voi pierde capul de prea mare tristețe“ (în limba franceză în text)

³ Mîc domainiu de la Copăceni îi fusese dăruit Reginei de unul dintre membrii vechii familii Filipescu, mareșalul Curtii Gheorghe Emanuel Filipescu, iar acolo Regina amenajase o reședință fermecătoare în stil neoromânesc, cu o grădină plină de florile ei preferate și unde Regele Ferdinand se odihnea adesea.

Draga de Muka¹ îmi este și ea de ajutor. Minunata ei stare de spirit provoacă amuzament în orice situație și nimic nu-i anulează capacitatea de a râde. Ea guvernează în această casă, caraghios de mică, în care se intră direct din stradă și care are doar trei camere. S-a instalat în camera cea mai luminoasă, în timp ce Michel² (foto 10) stă înghesuit într-o hrubă strâmtă și întunecoasă, și spune că, în vreme de război, ea are nevoie de lumină, nu de umbră!

Îmi face bine Muka.

Toate necazurile ar fi fost mai ușor de suportat dacă nu ar fi venit atunci când eram deprimată – atât de rău, încât mă simțeam la pământ!

Îți trimit mica fotografie care ți-a plăcut. Continuă să te gândești la el, pentru că avea și el dreptul să trăiască ca toți ceilalți, care o duc bine și sunt veseli!

Ieri cineva mi-a telegrafiat și mi-a spus că încă sunt flori proaspete pe mormântul lui. Oare câte zile va mai fi astfel?

Noapte bună, Cellicule, dă-mi de veste când te muți în altă parte!

Marie³

[7 pagini nenumerotate, pe hârtie albă bordată cu doliu, îndoită la mijloc și scrisă față-verso, de-a latul; pe prima și ultima pagină, în stânga sus, crucea Reginei Maria, neagră. Plic alb, bordat cu doliu, colțul din stânga sus rupt; de mâna Reginei: „*Mademoiselle / Cella Delavrancea / Chez Mr. Eduard Ghycă Vaslui*“ (fr. – Domnișoarei Cella Delavrancea, la domnul Edouard Ghica, Vaslui)⁴; în creion, de mâna Cellei Delavrancea: „Septembrie 1916“.]

¹ Numele de alint dat uneori de Regină Marucăi Cantacuzino

² Mihai Cantacuzino (1867–1928), soțul Marucăi, fiu al puternicului și bogatului om politic conservator Gh.Gr. Cantacuzino („Nababul“), a fost și el politician conservator – deputat, primar al capitalei între 1904 și 1907, ministru de justiție între 1910 și 1913. A murit într-un accident de automobil, pe drumul de la Călimănești spre mănăstirea Cornetu.

³ BAR, doc. S 6 (1)/CDLXXI

⁴ Eduard Ghica era prefectul de Vaslui, soția sa, „Nana Kiki“ (născută Lupașcu), fiind sora doamnei Delavrancea și nașa fetelor Delavrancea.



1. Cavaleria inamică ocupând Bucureștiul,
6 decembrie 1916



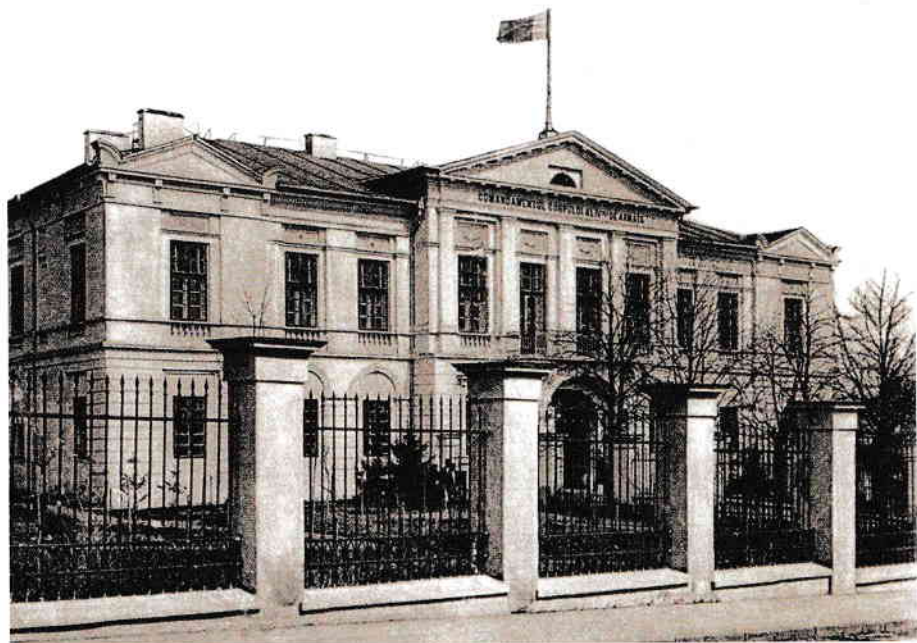
5. Coloană de refugiați și militari,
toamna anului 1916



2. Regina Maria și Principesa Ileana în trenul regal, la Ciurea, noiembrie 1916



3. Regina Maria și aghiotantul regal colonelul Ernest Ballif vizitând un spital, 1917



4. Clădirea Corpului IV Armată, Iași, reședința Reginei Maria pe timpul războiului



6. Principele Mircea al României,
la vârsta de 3 ani



7. Maria (Maruca) Cantacuzino,
prietenă a Reginei Maria

8. Prințul Barbu Știrbei



9. Parcul domeniului de la Copăceni



10. Mihai Cantacuzino,
politician și primar
al Bucureștiului,
soțul Marucăi



11. Pierre Raindre,
ofiter din
Misiunea
Militară
Franceză

II Joi. 4 oct / 21 sept. 1917 [f.l.]

Cella dragă,

Ți-am scris de două ori, trimițând scrisorile din Ghidigeni¹, dar nu am primit nicio veste de la tine de când am plecat din Coțofănești, de ce? Și tânjesc după o scrisoare cu multe amănunte, cum știi tu să le să scrii. De ce nu mi-a parvenit niciuna?

Am primit scrisoarea de la Pierre Raindre² (foto 11) și fotografiile, dintre care unele sunt totuși foarte bune. I-aș răspunde eu însămi, dar în loc de asta îți scriu ție, căci îmi ia prea mult timp să scriu o scrisoare în franțuzește și, ca de obicei, sunt îngrozitor de ocupată și am de făcut mai multe decât pot duce uneori.

¹ La Ghidigeni, în conacul de pe moșia sa (cumpărată de la familia Mavrocordat), bancherul Jean Chrissoveloni (1881–1926) organizase unul dintre cele mai eficiente spitale de război, unde erau tratați răniții de pe frontul din Moldova. Aici lucra ca infirmiere Sybil, soția lui, prietena Reginei Maria, și Princesesele Elisabeta și Mărioara.

² Pierre Raindre (1890–1925) era fiul diplomatului francez Gaston Raindre, dintr-o familie cu multe increngături nobiliare (erau rude cu vicontii de Meaux și conții de Montalembert, iar prin mamă, Pierre era nepot al lui Emmanuel, conte de Las Cases, autorul *Memorialului de pe Sfânta Elena*). Gaston a fost, în 1875, pentru un timp elev-consul la București, iar Pierre a venit în România în 1917, cu ajutoare pentru front și spitale, în cadrul Misiunii Militare Franceze. A fost primit în cercul Reginei Maria, care scria despre el: „un homme du monde [fr. – om de lume] înalt, zvelt și frumos; cu el se pot vorbi tot felul de lucruri“ (Regina Maria, *Povestea vieții mele*, vol. III, Editura Eminescu, București, 1991. Regina l-a sensibilizat să sprijine activ frontul din Moldova. În spitalul din Coțofănești, Pierre a întâlnit-o pe Cella Delavrancea, fiind marea ei dragoste de tinerețe. În 1917, după armistițiul, el s-a întors în Franța și, la insistențele familiei sale, în aprilie 1920 s-a căsătorit cu fiica generalului Lallemand și a baroanei de Meaux (*Le monde illustré* nr. 3255/8 mai 1920, și *Vogue*, 1 august 1920, p. 42). Au avut doi copii, fetița fiind botezată de Regina Maria (suverana a pozat cu ea în revista *Vogue* din 1 august 1925, în timpul vizitei la Paris). Pierre Raindre a murit în decembrie 1925 (*Comœdia* nr. 477/21 dec. 1925). Copiii lui: Iléana (născută în 1921, s-a căsătorit cu contele de Vogüé) și Jean (născut în 1924, s-a căsătorit cu Geneviève, contesă de Noailles, deținătoarea castelului Maintenon, moștenit, printr-o bunică, de la o nepoată a doamnei de Maintenon).

Spune-i lui Gabrielle Duca¹ să-mi scrie și ea și să-mi dea detalii despre toți favoriții noștri. Știu că are cea mai adevărată inimă de mamă și-mi poate da cel mai bine detalii despre răniții mei, în timp ce tu poți să-mi trimiți descrieri mai [indescifrabil].

Mulțumește-i de asemenea lui Raindre pentru scrisoarea lui care m-a făcut să retrăiesc atmosfera de la Coțofănești (foto 12), de care mi-e *dor*². Totodată spune-i că mi-aș dori filmele, căci am promis mai multor oameni o parte din fotografiile pe care le-am făcut, așa îmi trebuie filmele.

În afară de spitale am fost teribil de ocupată să ajut copiii săraci din sate, dar nevoile sunt atât de mari, încât ar trebui să fiu, în același timp, [cât] zece Regine, toate cu inimile la fel de iubitoare ca a mea și cu mâinile gata să dăruiască.

Americanii ne sunt de mare ajutor, dar rușii sunt mai răi ca niciodată și primejdia care ne paște din pricina lor este ca o umbră întunecată care plutește mereu deasupra capetelor noastre.

Sybil³ a fost foarte bolnavă și am fost foarte îngrijorați pentru ea. Sybil și cu mine suntem genul de oameni despre care nimeni nu-și poate imagina că se vor îmbolnăvi vreodată (foto 13).

¹ Gabriela Duca era sora lui I.Gh. Duca și fiica cea mai mică a lui Gh.I. Duca, întemeietorul Școlii Superioare de Drumuri și Șosele, și a Luciei Ghika-Budești. A lucrat cu mult devotament ca infirmieră în spitalul de la Coțofănești, unul dintre spitalele „Regina Maria“, unde se afla o echipă de medici români și francezi din misiunea generalului Beaumont. Lucra alături de Olga, soția generalului Arthur Văitoianu (1864–1956), cel care a organizat spitalul și barăcile pentru răniți, împreună cu fiicele lor și cu alte doamne și domnișoare din protipendadă, între care Cella Delavrancea. În *Jurnal de război*, vol. II, ed. cit., p. 149, Regina scria: „A fost o mare bucurie s-o întâlnesc acolo pe Cella, care se potrivește de minune printre ceilalți; toată lumea muncește din greu și sunt salvate multe vieți“. Propaganda germană ura popularitatea și puterea Reginei Maria de a mobiliza energiile pentru susținerea luptei și a încercat s-o discrediteze în toate modurile, furia nemților fiind cu atât mai mare cu cât nu reușiseră să pună mâna pe banii Reginei de la Berna, destinați spitalelor: „consideră că e dreptul lor să mă insulte în orice fel, să încerce să ne izgonească din țară, umblă prin propria mea casă făcând glume infame, încercând să-mi mânjească numele oricum pot; acum cunosc detaliile brutalității lor mizerabile, pe care nicio femeie nu le-ar putea ierta“ (*Jurnal de război*, vol. III, ed. cit., p. 163). Încercarea lașă de a o discredita pe Regină, afectându-i reputația prin zvonuri scandaloase privind spitalul de la Coțofănești, a fost respinsă de toate personalitățile oneste și de bună-credință ce cunoșteau devotamentul cu care se lucra nonstop în acest spital patronat de suverană, unul dintre cele mai eficiente și mai bine organizate din Moldova, lucru confirmat și de scrisoarea Cellei către sora sa Margareta, reprodusă în anexa acestei cărți.

² În limba română în text

³ Sybil Youell Chrissoveloni (1879–1931), „una din ființele cele mai curate la gând“ (Regina Maria, *Povestea vieții mele*, vol. II, ed. cit., p. XX), gălăteancă de origine engleză (tatăl ei, Edward Youell, avea antrepozite în port), frumoasă, elegantă și loială, a fost căsătorită cu fermecătorul bancher Jean Chrissoveloni, ale cărui aventuri i-au înnegurat viața. Prietenă apropiată a Reginei Maria, în timpul Marelui Război a transformat, împreună

Mă tot întreb de ce nu mi-ai scris, cu atât mai mult cu cât sunt sigură că te gândești la mine adesea. Sau poate mi-ai scris și scrisorile nu mi-au parvenit? Nu am primit absolut nimic, în afară de scrisoarea și fotografiile de la Raindre, deși aceasta este a treia scrisoare pe care ți-o trimit.

Copiii mei bolnavi de icter sunt aproape vindecați. Lisabetta¹ (foto 14) a fost o săptămână la Stânca², *d'assez mauvaise grâce*³, iar Nicky⁴

cu soțul ei, conacul familiei de la Ghidigeni în spital de campanie, îngrijindu-i exemplar pe răniți. Iubită pentru bunătatea ei și pentru nenumăratele acte de caritate, s-a stins în urma unei boli neiertătoare, în splendida reședință de la Paris care o găzduise și pe suverană, regretată de societatea care o admira pentru „dăruirea ei față de ceilalți, împăcată și armonioasă, alături de credința ei puternică în tot ce e bun, în rezultate fericite, în noi începuturi, în victoria finală. [...] *Elle me remonte d'une façon extraordinnaire*“ [fr. – Mă remontează extraordinar; Maria, Regina României, *Jurnal de război*, vol. II, ed. cit., p. 27].

¹ Prințesa Elisabeta a României (1894–1956), fiica cea mare a Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, era considerată cel mai capricios copil al cuplului regal. Fire introvertită, individualistă și melancolică, de o mare frumusețe clasică, elegantă și maiestuoasă, dotată cu multe talente, se izola adesea și nu era dispusă să se plieze cerințelor și obligațiilor rangului, motiv pentru care era considerată egoistă. Muziciană sensibilă, cu o voce frumoasă, desenatoare foarte talentată, dotată pentru limbi străine, prefera adesea retragerea în lectură și muzică, departe chiar de cei apropiați. În 1921, la insistențele Reginei Maria, a acceptat căsătoria cu Diadohul George al Greciei, care era foarte îndrăgostit de ea și-i mai ceruse mâna înainte. În 1922 Elisabeta s-a îmbolnăvit foarte grav de febră tifoidă, după ce pierduse o sarcină, recuperându-se greu și izolându-se și mai mult. În 1922 a devenit Regină a Greciei, alături de George, dar nu s-a adaptat vieții din Grecia, nici obligațiilor tronului – în condițiile politice ale unei mari instabilități și ale veșnicei amenințări cu abdicarea, chiar cu moartea. În 1924 Regele George a fost nevoit să abdice după ce plecaseră în exil în decembrie 1923, iar relația lor s-a răcit; deși el nu voia despărțirea, în 1935 au divorțat, iar Elisabeta a revenit la București, locuind pe Calea Victoriei, apoi în palatul care-i poartă acum numele, construit în 1937, și la Banloc; în ianuarie 1948 a plecat în exil, ca toți membrii dinastiei – mai întâi la Sigmaringen, apoi la Cannes, unde trăia modest, dând lecții de pian...

² La Stânca, pe malul Prutului, pe una dintre moșiile familiei Rosetti-Roznovanu, se afla un frumos castel, înzestrat cu multe opere de artă, cu relicve istorice și cu o remarcabilă bibliotecă ce păstra bogata arhivă de familie, dar toate acestea au fost distruse de bombardamentele și de jaful Armatei Roșii, în 1944. În timpul Primului Război Mondial aparținea politicianului conservator Dimitrie Greceanu (1859–1920), ministru al lucrărilor publice.

³ „cam fără tragere de inimă“ (în limba franceză în text)

⁴ Principele Nicolae al României – Nicky (1903–1978) – a urmat studii în țară și în Anglia, la Eton, vestitul colegiu al aristocrației britanice, dovedind aptitudini pentru matematică, filosofie, pasiune pentru mecanică și aviație, apoi a intrat ca ofițer cadet în Marina Regală Engleză, ocupație pe care a îndrăgit-o, călătorind mult. A intrat apoi la școala Marinei Regale Britanice din Malta, dar după renunțarea la tron a Principelui Carol și moartea Regelui Ferdinand, a trebuit să revină în țară, fiind unul dintre cei trei membri ai Regentei, la numai 24 de ani, deși nu avea niciun fel de chemare pentru politică. A susținut revenirea pe tron a fratelui său, sperând că acesta îi va aproba căsătoria cu Ioana Dolettei, fosta noră a ministrului N. Săveanu, doleanță neimplinită de Regele Carol al II-lea, care l-a somat să aleagă între căsătorie și exil, pe de-o parte, și rămânerea în țară, pe de alta, Principele alegând căsătoria și exilul. I s-a permis să vină la funeraliile Reginei Maria în calitate de al doilea fiu al Reginei, apoi a rămas în Elveția, unde, după instalarea regimului comunist,